

Gönderim Tarihi: 09.08.2020

Kabul Tarihi: 13.11.2020

LÜGAT-I ERBAA'DA ÖĞÜTLER¹

Advice in Lügat-ı Erbaa

Ferda Merve KARAMANOĞLU

Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi
Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
fmkaramanoglu@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-8354-9856

Mehmet Malik BANKIR

Dr. Öğr. Üyesi., Kastamonu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
mmalikbankir@kastamonu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7798-6603
Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Türk Edebiyatının başlangıcından bu yana birçok eserde hemen hemen her türlü konu ve ihtiyaca yönelik öğütlere yer verilmiştir. Bu çalışmada daha önce hakkında hiçbir araştırma yapılmamış Hanyalı Hafız İbrahim'e ait Lügat-ı Erbaa adlı eserdeki öğütler incelenmiştir. Eser, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış Arapça, Farsça, Türkçe ve Yunancadan müteşekkil manzum sözlük, dilbilgisi kitabı ve sözlüğü ile hatime olmak üzere üç bölüm ve toplamda 98 varaktan oluşmaktadır. Manzum sözlük ve hatime bölümlerinde öğütler yer almaktadır. Çalışma kapsamında bu bölümlerde yer alan öğütlerin transkripsiyonu yapılmış, öğütler konularına göre sınıflandırılmış ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lügat-ı Erbaa, Hanyalı Hafız İbrahim, Öğüt, Nasihat, Pend

Abstract

Since the beginning of the Turkish Literature, advice for almost all kinds of subjects and needs were featured in many literary works. In this study, the advice in Lügat-ı Erbaa by Hafız İbrahim from Hanya, on which no research has been carried out before, has been examined. The work consists of three chapters with a total of 98 varachanes including a verse dictionary composed of Arabic, Persian, Turkish and Greek written in Ottoman Turkish, a grammar book and glossary, and hatim. Advice is included in the verse dictionary and hatim sections. Within the scope of this study, the advice in these parts has been transcribed, classified by their subjects and translated into Turkey Turkish.

Keywords: Lügat-ı Erbaa, Hafız İbrahim from Hanya, Advice

¹ Bu çalışma Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Malik BANKIR danışmanlığında Ferda Merve KARAMANOĞLU tarafından hazırlanan Hanyalı Hafız İbrahim - Lügat-ı Erbaa adlı devam eden Doktora Tezinden türetilmiştir. Tez konusu belirlemede desteklerini esirgemeyen ve eseri bizimle paylaşan Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Abdullah AYDIN'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

1. GİRİŞ

Öğüt kelimesi Kubbealtı Vakfı ve TDK'nin dijital sözlüklerinde; “bir kimseye doğru yolu göstermek, yapması ve yapmaması gereken şeyler üzerine dikkatini çekmek için söylenen söz, verilen fikir, nasihat” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020; Kubbealtı, 2020). Nişanyan Etimolojik Sözlüğünde; Eski Türkçe ö- "düşünmek, anlamak" fiilinden “+Ut” ekiyle türetilmiş olabileceği; ancak bunun kesin olmadığı belirtilmiştir (Nişanyan, 2020).

Farsça karşılığı “pend”, Arapça karşılığı “nasihat” olan öğüt kelimesi çeşitli kaynaklarda; “hata ve kusurları gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülüğü sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan konularda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” (Çağrı, 2006: 408; Türkoğlu, 2018:671), “halis, samimi, katıksız olmak; kin, hile ve aldatmanın zıddı olarak iyilik yapmak, dürüst davranmak, doğrulamak” (Keleş, 2010:183), “ibret verici ders, tavsiye, ihtar” “doğru yola, iyiye, güzele sevk etmek için yapılan konuşma, akıl öğretme, yol gösterme, âşık edebiyatında öğretici öğüt verici şiir türü” (Durdu, 2008:1) olarak tanımlanmaktadır.

Öğütleri incelenen Lügat-ı Erbaa adlı eser Hanyalı Hafız İbrahim tarafından yazılmıştır. Hanyalı Hafız İbrahim (HIFZÎ, İbrahim Efendi) tarihi bilinmemekle birlikte Yunanistan'ın Girit adası Hanya şehrinde dünyaya gelmiştir. Hanya'da sıbyan mektebi hocalığı yapmış ve Fârisî Hocası sanıyla anılmıştır. İlerleyen dönemlerde birtakım kişilerin sözlerine kırılıp yine Girit adasında yer alan Kandiye şehrine gitmiştir. Bu şehirde yaklaşık altı yıl kadar yaşadktan sonra Hanya'ya geri dönmüştür. Hicri 1213/Miladi 1798 yılı Ramazan ayında veba hastalığına yakalanarak vefat etmiştir.

Girit'te basılan ve ilk sayısı 5 Safer 1298/7 Ocak 1881 tarihinde çıkarılan İntibah gazetesinde yer alan bilgiye göre mürettep Dîvân'ı vardır. Fakat Dîvân'a ulaşılammıştır. Kasideleri ve Türkçe-Rumca mülemmalarıyla dikkati çeken bir şairdir (TEİS, 2020). Hanyalı Nûrî, Hıfzî'den ders aldığını da divanında şöyle belirtmektedir:

Telemmüz edeli Hıfzî-i mu'ciz-güdan ey Nûrî

Nev-âyî'n şî're mazhar-reste olduñ köhne vâdiden (G 416/7)
(Aydın:2009:107).

Bu çalışmada daha önce hakkında hiçbir araştırma yapılmamış Hanyalı Hafız İbrahim'e ait Lügat-ı Erbaa adlı eserin manzum sözlük ve hatime bölümlerindeki öğütler incelenmiştir. Bu öğütler müellif tarafından

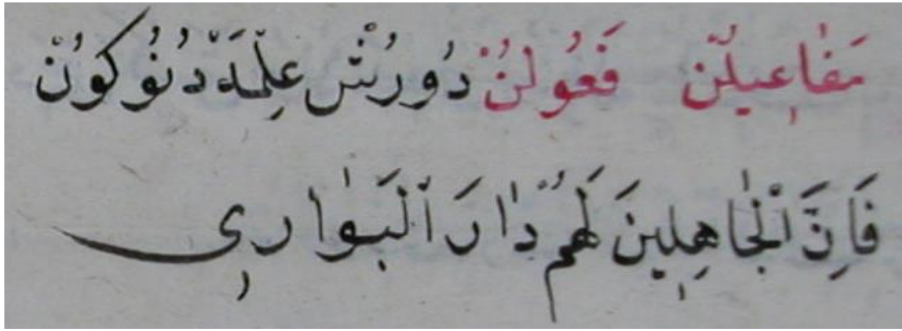
“kölem” dediği Süleyman’a ithâfen verilmiştir. Öğütler eğitim, devlet işleri, insan ilişkileri ve çeşitli konularda (doğruluk, kıskançlık, büyük sözü dinleme, pişmanlık vb.) sınıflandırılmış ve Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

2. LÜGAT- ERBAA'DA YER ALAN ÖĞÜTLER

2.1. Manzum Sözlük Bölümünde Yer Alan Öğütler

2.1.1. Eğitim ile ilgili öğütler

Öğüt 2.1.1.1

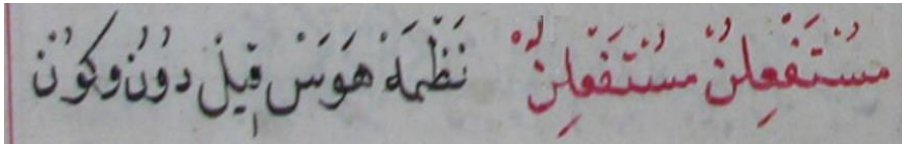

Mefâ'ilün fe'ûlün dūrüş 'ilme dün ü gün

Feinnel cāhiline lehüm dārü'l-bevārī (Hıfzî: 7B)

“Gece gündüz ilim için çabala, muhakkak cahiller için helak yurdu (cehennem) vardır.”

Öğüt 2.1.1.2

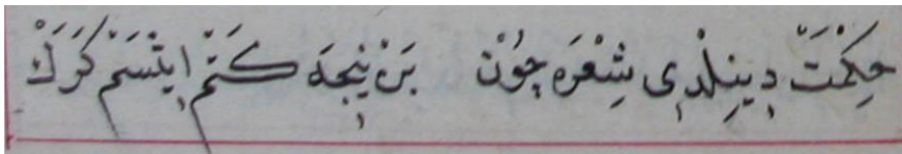

Müstef'ilün müstef'ilün

Nazme heves kıl dün ü gün (Hıfzî: 13A)

“Şiire heves et gece gündüz.”

Öğüt 2.1.1.3

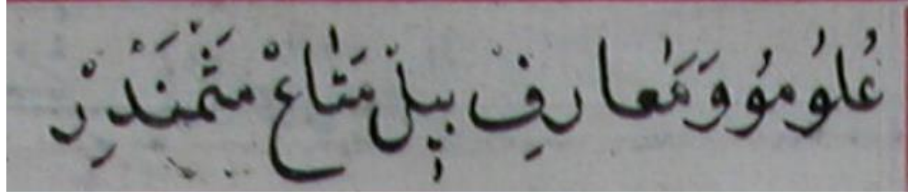
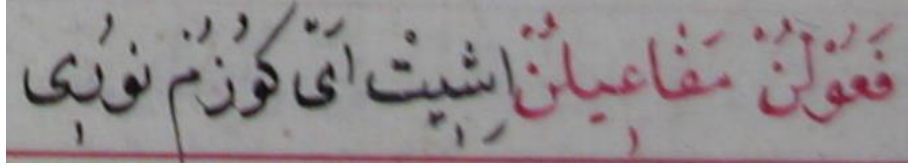

Hikmet dinildi şi‘ire-çün

Ben nice ketm itsem gerek (Hıfzî: 13A)

“Çünkü şiire hikmet adı verildi, bundan yola çıkarak ben nasıl susayım.”

Öğüt 2.1.1.4

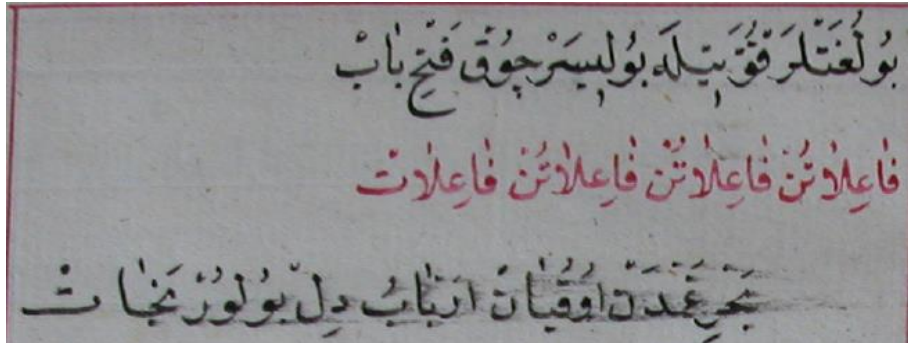
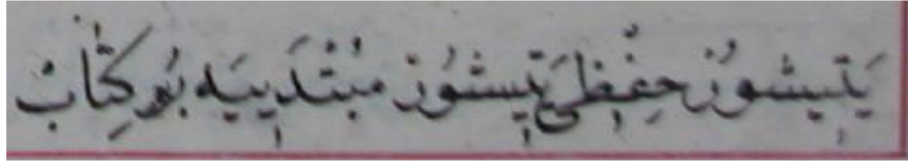

Fe‘ûlün mefâ‘ilün işit ey gözüm nûrî

‘ulûm u ma‘ârif bil metâ‘ meşmendir (Hıfzî: 18B)

“Dinle, ey gözümün nuru ilim ve bilginin değerli bir meta olduğunu bil.”

Öğüt 2.1.1.5

Yetişür Hıfzî yetişür mübtedîye bu kitâb

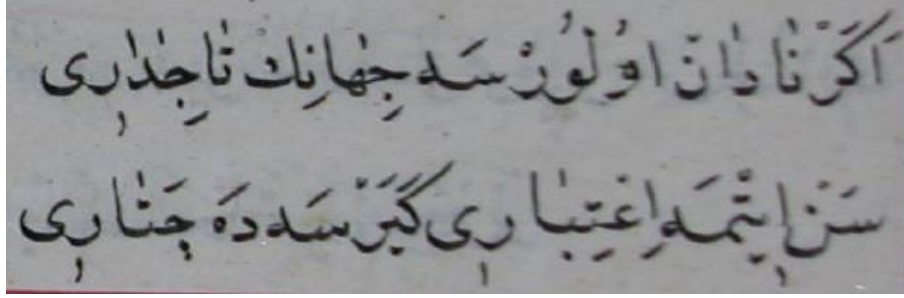
Bu lügâtler kuvvet-ile bulısar çok feth-i bâb

Fâ‘ilâtun fâ‘ilâtun fâ‘ilâtun fâ‘ilât

Baħr-ı ğamdan okuyan erbāb-ı dil bulur necāt (Hıfzî: 29A)

“Ey Hıfzî yeni başlayan kişiye bu kitap yeterlidir, bu lügatler kuvvetle çok kapı açacaktır, gam denizinden okuyan dil erbabı kurtuluşu bulur.”

Öğüt 2.1.1.6

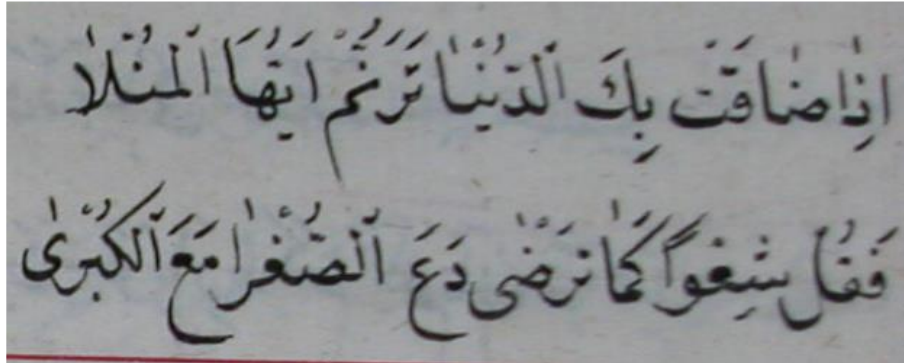
Eger nādān olursa cihānıñ tācidārı

Sen itme i‘tibārı geyerse de çetari (Hıfzî: 7B)

“Eğer bu dünyanın sahibi cahil olursa çok kıymetli elbiseler de giyse sen ona itibar etme.”

2.1.2. Devlet işleri ile ilgili öğütler

Öğüt 2.1.2.1.

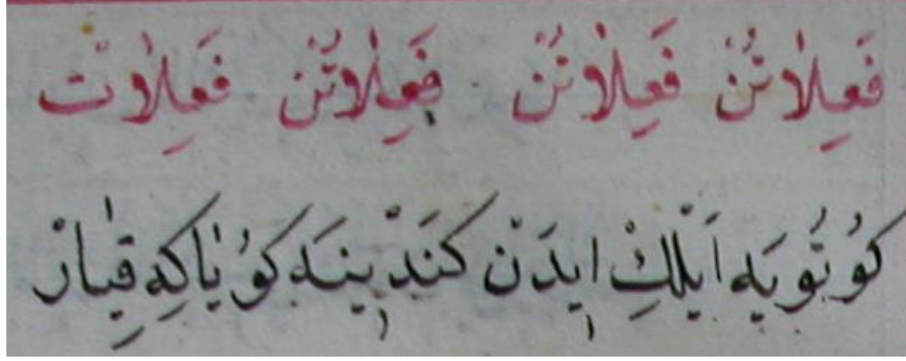
İzādākat bike'd dünyā terennüm eyyühe'l-monlā

Fe-ḳul şığven kemā-terdā de'e's-şuğrā ma'a'l-kübrā (Hıfzî: 9B)

“Ey molla sana dünya dar geldiği zaman arzu ettiğin gibi mutabık olmadığını, büyük işler varken küçük işleri terk etmek gerektiğini söyle.”

2.1.3. İnsan ilişkileri ile ilgili öğütler

Öğüt 2.1.3.1.

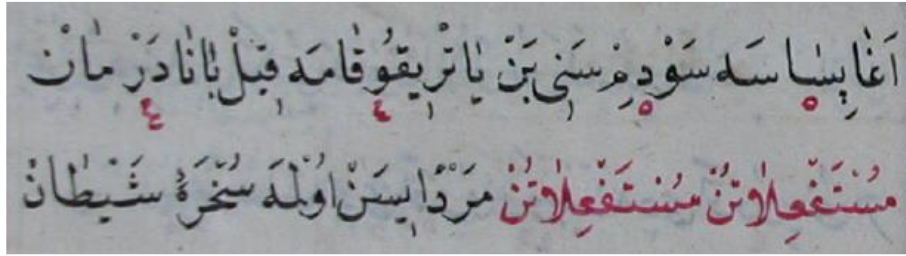
Fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilāt

Kötüye eylik iden kendine güya-ki kıyar (Hıfzî: 9A)

“Kötüye iyilik eden sanki kendisine kıyar.”

2.1.4. Çeşitli konular ile ilgili öğütler

Öğüt 2.1.4.1.

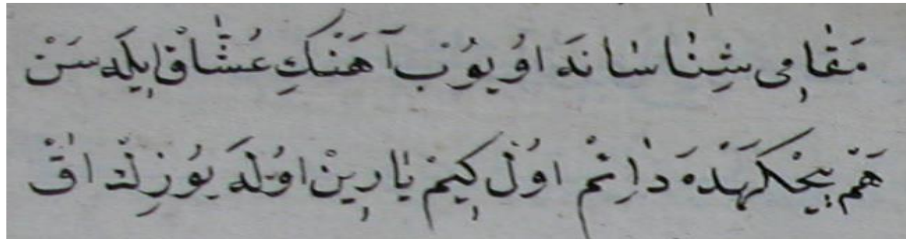

Ağapisa se sevdim seni ben yatriko kama kıl bana dermān

Müstef‘ilātün müstef‘ilātün merd isen olma suhre-i şeytān (Hıfzî: A)

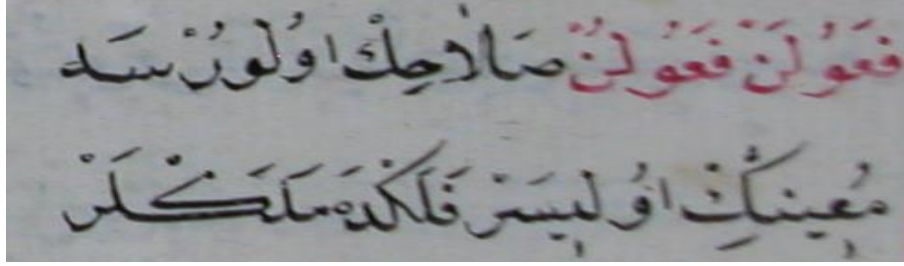
“Sevdim seni kıl bana derman, yiğit isen şeytanın maskarası olma.”

Öğüt 2.1.4.2.

Maḳāmı şināsāne uyub āheng-i ‘uṣṣāk-ile sen
 Hem pençgehde dāim ol-kim yarın ola yüziñ aḳ (Hıfzî: 4A)
 “Sen tanıdıkların makamına uyup aşıkların ahengi ile beş vakit namazını kıl
 ki yarın yüzün ak olsun.”

Öğüt 2.1.4.3.

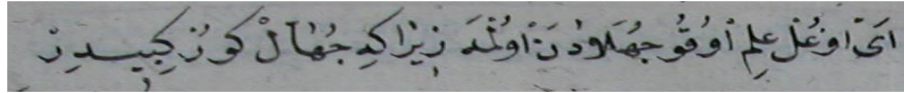

Fe‘ulün fe‘ulün şalāhıñ olursa
 Mu‘īniñ olısar felekde melekler (Hıfzî: 4B)
 “(İşin) doğruluk olursa felekte melekler senin yardımcın olur.”

2.2. Hatime Bölümünde Yer Alan Öğütler

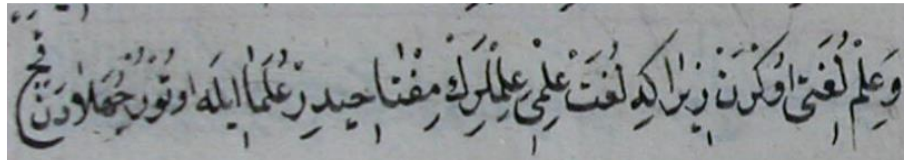
2.2.1. Eğitim ile ilgili öğütler

Öğüt 2.2.1.1.

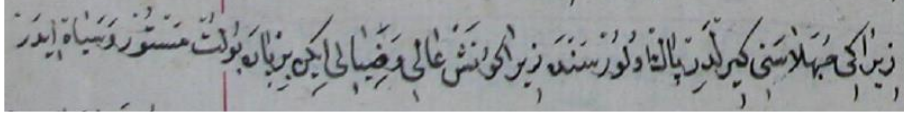
Ey oğul ‘ilm oḳu cühelādan olma zīrā ki cühhāl kör gibidir (Hıfzî:77B)
 “Ey oğul, ilim öğren cahillerden olma çünkü cahiller gözü görmeyen kişiler gibidir.”

Öğüt 2.2.1.2

Ve ‘ilm lügatı öğren zīrā ki lügat ‘ilmi ‘ilmleriñ miftāhıdır ‘ulemā-ile otur cühelādan kaç (Hıfzî:77B)
 “İlmin sözlüğünü öğren çünkü sözlük bilimi ilimlerin anahtarıdır, âlimler ile otur cahillerden kaç.”

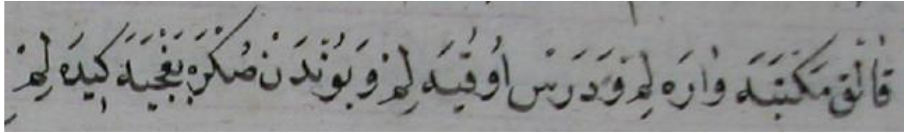
Öğüt 2.2.1.3

Zîrâ ki cühelâ seni geriledir pâk olursanda zîrâ güneş ‘âlî ve ziyâ’î iken bir pâre bulut mestûr ve siyâh ider (Hıfzî:77B)

“Çünkü cahiller seni geriletir parlak olsan da güneş yüce ve parlak iken bile bir parça bulut onu örter ve karartır.”

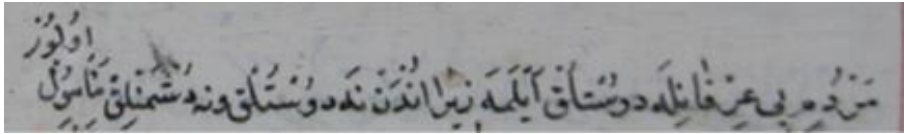
Öğüt 2.2.1.4

Kalk mektebe varalım ve ders okuyalım ve bundan sonra bağceye gidelim (Hıfzî:78A)

“Kalk okula gidelim, ders okuyalım, bundan sonra da bahçeye gidelim.”

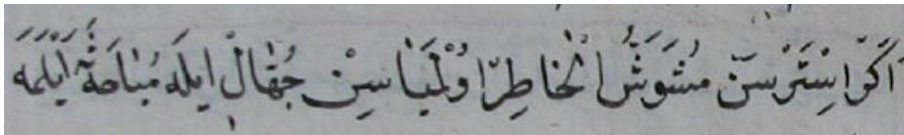
Öğüt 2.2.1.5

Merdüm-i bî-‘irfânla dostluk eyleme zîrâ ondan ne dostluk ve ne düşmanlık me’mûl olur (Hıfzî:80A)

“Bilgisiz adamla dostluk kurma çünkü ondan ne dost ne de düşman olması umulur.”

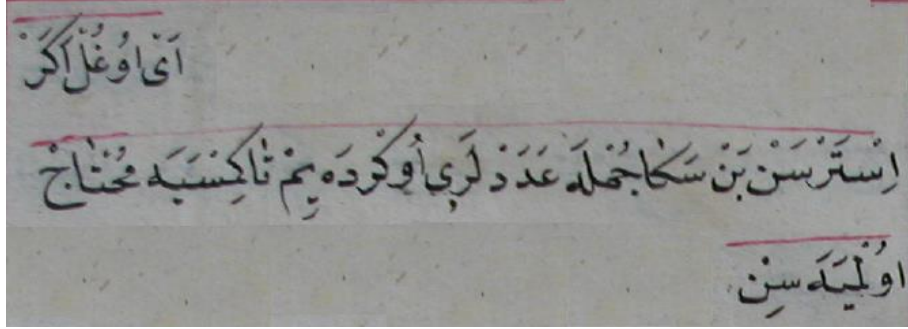
Öğüt 2.2.1.6

Eger istersen müşevveşü’l-hâtır olmayasın cühhâl-ile mübâhâse eyleme (Hıfzî:81B)

“Eğer gönlü karmakarışık olmak istemiyorsan cahillerle bahse girme.”

Öğüt 2.2.1.7

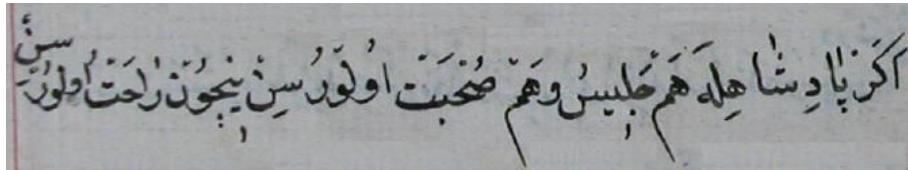

Ey oğul eğer istersen ben saña cümle ‘adedleri öğredayim tā kimseye muhtāc olmayasın (Hıfzî:91A)

“Ey oğul, eğer istersen ben sana bütün sayıları öğreteyim, böylece kimseye muhtaç olmazsın.”

2.2.2. Devlet işleri ile ilgili öğütler

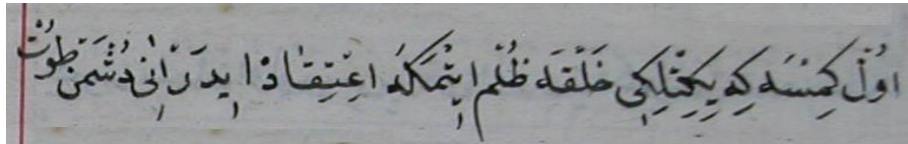
Öğüt 2.2.2.1.

Eğer pādīshāhla hem celīs ve hem şöḥbet olursın niçün rāḥat olursın (Hıfzî:79B)

“Eğer padişahla oturma ve sohbet arkadaşı olursan nasıl rahat olursun.”

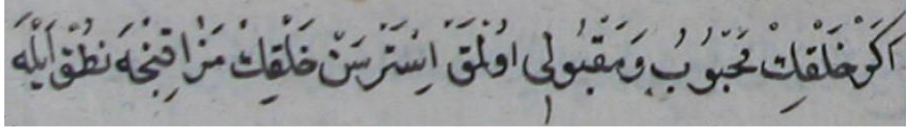
Öğüt 2.2.2.2.

Ol-kimse-ki yigitligi ḥalkā zulm itmeye i’tikād ider anı düşman tut (Hıfzî:80A)

“Yiğitlik veya cesareti halka zulmetmek zanneden birini görürsen onu düşman bil.”

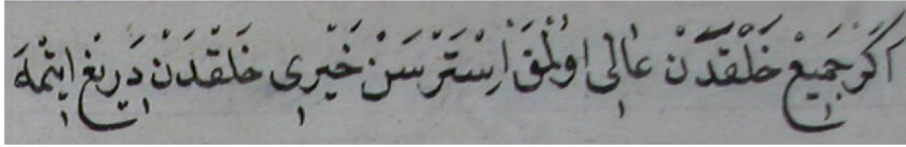
Öğüt 2.2.2.3.

Eger halkın maḥbūb ve maqbūl olmak istersen halkın mezākınca nutk eyle (Hıfzî:81B)

“Eğer halkın sevgisini kazanan ve kabul gören kişisi olmak istersen halkın zevkine göre konuş.

Öğüt 2.2.2.4.

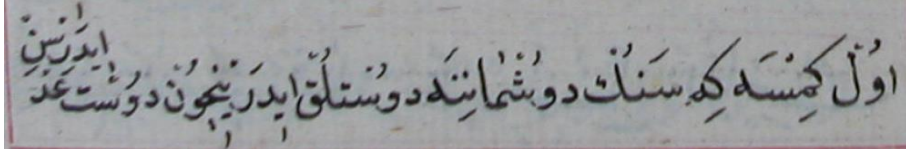

Eger cemî’ halkdan ‘ālî olmak istersen hayrî halkdan derîğ itme (Hıfzî:82A)

“Eğer bütün halktan yüce olmak istersen hayırlı işleri halktan esirgeme.”

2.2.3. İnsan ilişkileri ile ilgili öğütler

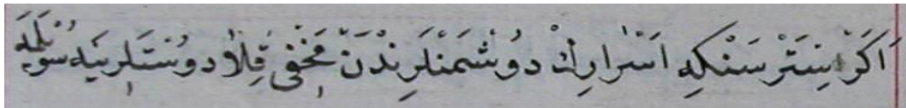
Öğüt 2.2.3.1.

Ol-kimse-ki seniñ düşmānına dostluk ider niçün dost ‘add idersin (Hıfzî:79B)

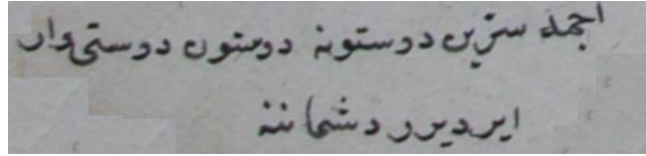
“Senin düşmanına dostluk gösteren kişiyi niçin kendine dost edinirsin.”

Öğüt 2.2.3.2.

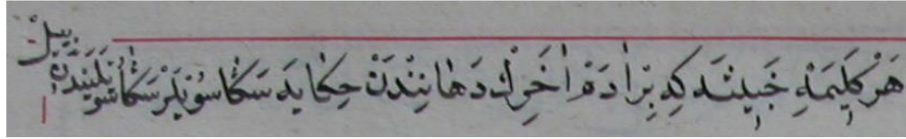
Eger istersenki esrārîñ düşmenlerinden maḥfî kıla dostlarına söyleme (Hıfzî:80B)

“Eğer sırlarının düşmanlarından saklı kalmasını istiyorsan sırlarını dostlarına söyleme.”

Öğüt 2.2.3.3.

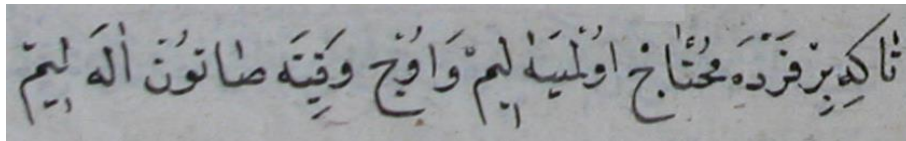
Açma sırrın dostuna dostun dostu var irdirür düşmânına (Hıfzî:80B)

“Sırrını dostuna açma çünkü dostun da dostu vardır, o da düşmanına ulaştırır.”

Öğüt 2.2.3.4.

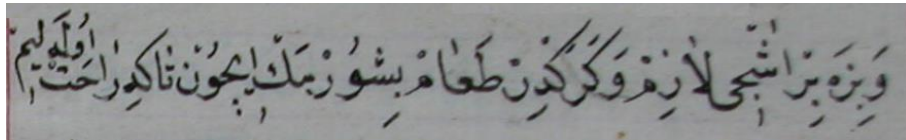
Her kelime-i habîse ki bir âdem âheriñ dehânından hikâye saña söyler saña söyleyenden bil (Hıfzî:81B)

“Bir çirkin kelime ki bir adam başkasının ağzından sana hikaye olarak söyler, sen o kelimeyi sana söyleyenden bil.”

2.2.4. Çeşitli konular ile ilgili öğütler**Öğüt 2.2.4.1.**

Tâ ki bir ferde muhtâc olmayalım ve üç vakıyye şâtun alalım (Hıfzî:78B)

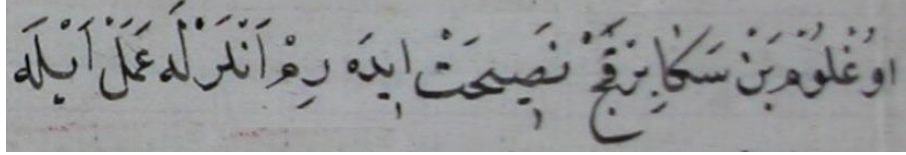
“Başka kimseye muhtaç olmamak için üç okka satın alalım.”

Öğüt 2.2.4.2.

Ve bize bir aşçı lazım ve gerekdir ta’âm bişürmek için tâ ki rāḥat olalım (Hıfzî:79A)

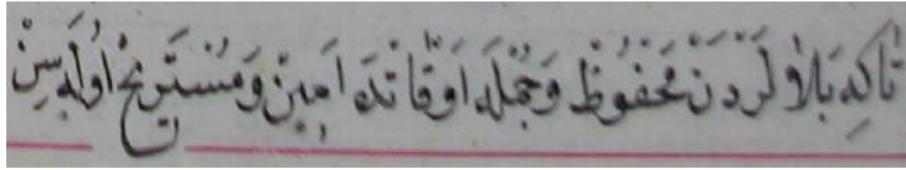
“Kendimize yemek pişirmesi için bir aşçı turalım ki rahat edelim.”

Öğüt 2.2.4.3.

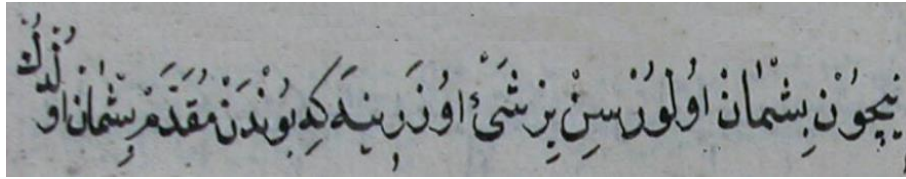
Oğlum ben saña birkaç naşihat iderim anlarla ‘amel eyle (Hıfzî:79A)
“Oğlum sana birkaç öğüt vereyim, onlarla amel et.”

Öğüt 2.2.4.4.

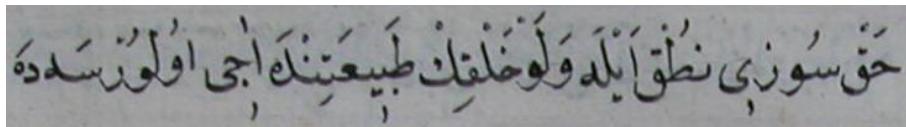
Tâ ki belâlardan mahfûz ve cümle evkâtde emîn ve müsterîh olasın (Hıfzî:79A)
“Ta ki belalardan korunmuş ve bütün vakitlerde güven ve rahatlık içinde olasın.”

Öğüt 2.2.4.5.

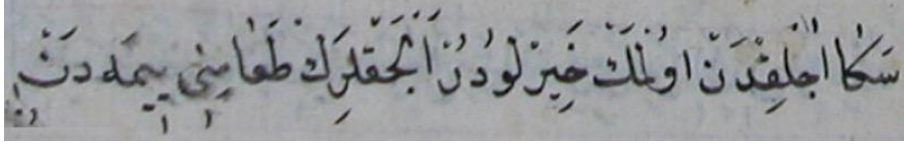

Niçün bişmān olursın bir şey üzerine ki bundan muḳaddem bişmān olduñ (Hıfzî:79B)
“Bir şey üzerine pişman olduğun halde niçin tekrar aynı hatayı yapıp pişman oluyorsun.”

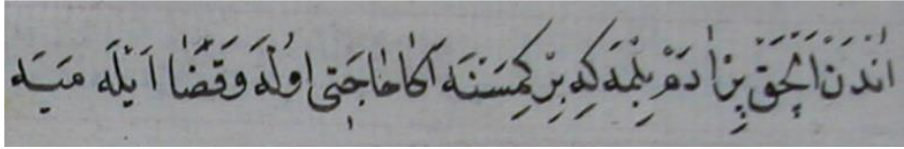
Öğüt 2.2.4.6.

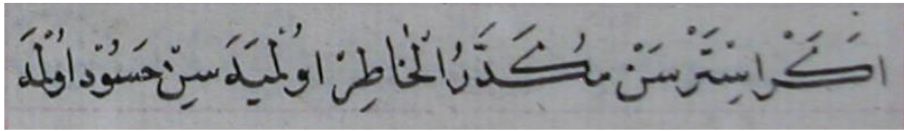
Hak sözi nuṭṭa eyle velev ḥalkıñ ṭabi‘atında acı olursa da (Hıfzî:80B)
“Başkasının tabiatında acı da olsa sen hak sözü konuş.”

Öğüt 2.2.4.7.

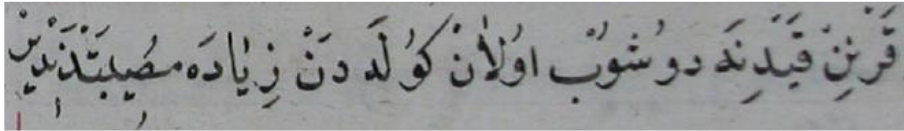
Saňa açlıktan ölmek hayırlıdır alçakların ıa'âmını yimeden (Hıfzî:80B)
 “Alçakların yemeğini yemekten açlıktan ölmek sana daha hayırlıdır.”

Öğüt 2.2.4.8.

Andan alçak bir âdem bilme ki bir kimesne aña hâceti ola ve ızâ eylemeye (Hıfzî:81A)
 “Bir kimsenin bir kimseye ihtiyacı olur da o ihtiyacı karşılamayan kimseden daha alçak bir adam olduğunu düşünme.”

Öğüt 2.2.4.9.

Eger istersen mükedderü'l-hâtır olmayasın hasûd olma (Hıfzî:81A)
 “Eğer gönlü kırık olmak istemiyorsan kıskanç olma.”

Öğüt 2.2.4.10.

Karının kaydına düşüb olan köleden ziyâde müşîbetdendir (Hıfzî:82A)
 “Karının/Midesinin ihtiyacı peşinde olan köleden daha kötü haldedir.”

3. SONUÇ

Öğüt kavramı hem toplumsal alanda hem de edebi eserlerde geçmişten günümüze kadar yaygın olarak kullanılmış, halen de kullanılmaya devam etmektedir. İncelemesi yapılan Hanyalı Hafız İbrahim'in Lügat-ı

Erbaa adlı eserin manzum sözlük ve hatim bölümlerinde de öğütlere yer verildiği tespit edilmiştir. Eserde Hanyalı Hafız İbrahim'in Süleyman adında bir yardımcısı olduğu (kendisi köle olarak ifade etmiştir.) ve öğütleri genellikle Süleyman'a verdiği görülmektedir. Süleyman'a çoğunlukla eğitim, devlet işleri, insan ilişkileri ve çeşitli konularda (doğruluk, kıskançlık, büyük sözü dinleme, pişmanlık vb.) öğütler verdiği belirlenmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Hanyalı Hafız İbrahim yardımcısını öğütleriyle eğittiği ve topluma faydalı bir birey olarak yetiştirmeye çalıştığı görülmektedir. Hanyalı Hafız İbrahim'in yardımcısına verdiği öğütlerin günümüzde de geçerliliğini koruduğu, öğütleri bu eserde yazılı hale getirerek nesilden nesile aktarılmasına vesile olduğu görülmektedir. Bu vesile ile eserdeki öğütlerin gün yüzüne çıkarılması ve gelecek nesillere aktarılması hedeflenmiştir.

4. KAYNAKLAR

- Aydın, A. (2009). *Hanyalı Nûrî Osmân ve dîvânı*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çağrı, M. (2006). *Nasihât*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 32, 408.
- Durdu, M. (2008). *Türk edebiyatında nasihat*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kanar, M. (2015). *Pend*. Farsça-Türkçe Sözlük. 419.
- Keleş, R. (2010). Türk Edebiyatı'nda nasihat/Advice in Turkish literature. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 44, 183.
- Kubbealtı, (2020). Öğüt kelimesinin tanımı. 06 Ağustos 2020 tarihinde <http://www.lugatim.com> adresinden erişildi.
- Nişanyan, (2020). Öğüt kelimesinin kökeni. 06 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.nisanyansozluk.com/> adresinden erişildi.
- TDK, (2020). Öğüt kelimesinin tanımı. 06 Ağustos 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- TEİS, (2020). Hanyalı Hafız İbrahim (HIFZÎ, İbrahim Efendi)'in hayatı. 06 Ağustos 2020 tarihinde <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hifzi-ibrahim-efendi> adresinden erişildi.
- Türkoğlu, S. (2018). Türk Edebiyatında Pendnâme-i Attar'ın manzum tercümeleri ve Seyyid Ali Rızâ'nın riyâzü'r-Rızâ'sı. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 22, 671.